

УДК 378.14

Н. В. Шварп

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВОГО НАВЧАННЯ

© Шварп Н. В., 2016
<http://orcid.org/0000-0003-2147-3395>

Статтю присвячено проблемі розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів. Розглянуто і уточнено поняття «творчий потенціал», «тренінгове навчання». У статті висвітлено результати проведеного тренінгового навчання з метою розвитку творчого потенціалу у професійній підготовці магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи». Акцентовано увагу на ефективності та доцільності використання такого типу занять у навчанні майбутніх викладачів ВНЗ для ефективного вирішення освітніх завдань у подальшій професійній діяльності.

Ключові слова: вища школа, викладач ВНЗ, професійна підготовка магістрів, тренінгове навчання, творчий потенціал, педагогічна творчість.

Шварп Н. В. Развитие творческого потенциала будущих преподавателей ВУЗов методами тренингового обучения.

Статья посвящена проблеме развития творческого потенциала будущих педагогов. Рассмотрены и уточнены понятия «творческий потенциал», «тренинговое обучение». В статье представлены результаты проведенного тренингового обучения с целью развития творческого потенциала в профессиональной подготовке магистров специальности «Педагогика высшей школы». Акцентировано внимание на эффективности и уместности использования такого типа занятий в обучении будущих преподавателей ВУЗов для эффективного решения образовательных задач в дальнейшей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: высшая школа, преподаватель ВУЗа, профессиональная подготовка магистров, тренинговое обучение, творческий потенциал, педагогическое творчество.

Shvarp N. V. The development of creative potential of future teachers of high schools by the training methods of teaching.

The article is devoted to the issue of the development of creative potential of future teachers. The concepts of "creative potential", "training education" are reviewed and amplified.

The article presents the results of the training education that was held in order to develop creative potential in the professional preparation of masters of specialty "The Pedagogy of Higher Education".

The article also draws your attention to the effectiveness and appropriateness of the use of this type of training in the educating of future teachers of high schools to effectively handle the educational problems in the future professional activity.

The methods of examination and evaluation of conducted training education, including theoretical, empirical and mathematic ones are determined and specified.

The author of the article finds the need of resolving the problem of change and improvement of approaches to perform various types of training by the members of the educational process through the use of creative potential of the teacher.

The article presents the results of analysis of current research on selected issue and emphasizes the mandatory compliance of psycho-pedagogical conditions and patterns of implementation of the educational process in high school.

The article emphasizes that the creativity of a high-school teacher in professional field is one of the main factors of its efficiency with the least amount of time and the release of positive mental energy.

It was stressed that perception of mental health, detection and awareness of personal qualities, promote disclosure of creativity and reflection of the personal success of teacher.

It was proved experimentally that making classes in the training form provides an opportunity to achieve greater learning effect of the given material, provides the understanding of our own barriers that interrupt searching, help to understand and solve professional problems, encourage the disclosure of personal creativity. Strengthen the effectiveness of training taking into account the objective laws of social dynamical processes and individual psychological characteristics of the members of training.

Key words: *high school, high school teacher, professional training of masters, training education, creative potential, pedagogical activity.*

Постановка проблеми. Соціально-політичні та соціально-економічні зміни, радикальні та швидкі зміни у вищій освіті, які відбуваються в Україні у період сучасності, потребують формування творчої особистості майбутнього фахівця та обумовлює упровадження інноваційних форм та методів навчання. Усвідомлюючи необхідність підготовки компетентного викладача, здатного до впровадження педагогічних інновацій, теоретики та практики у галузі педагогіки й психології приділяють увагу проблемі розвитку творчого потенціалу освітян, що актуалізує тему нашого дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням обґрунтування, розвитку та втілення творчої компоненти у професійну діяльність педагогів присвячені роботи багатьох українських науковців. Сутність понять «педагогічна творчість», «творчий потенціал викладача» та історико-педагогічні аспекти

формування творчого потенціалу освітян висвітлено у роботах С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, Т. Лутаєвої та ін. [5, 7, 4]. Н. Устинова розглянула можливість розвитку творчого потенціалу викладачів на етапі післядипломної освіти [10]. Дослідниця С. Коновець висвітлює модель творчого розвитку майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах (ВНЗ) [3].

У дослідженні М. Семикіної представлені практичні рекомендації щодо стимулювання й розвитку творчого потенціалу у науково-педагогічних працівників вищої школи. Ефективними у цьому сенсі є дотримання різноманітних психолого-педагогічних умов здійснення освітнього процесу у вищих навчальних закладах, до яких провідні фахівці відносять застосування сучасних освітніх технологій та поєднання їх з реальним урахуванням психологічних закономірностей навчання. Так питання реалізації педагогічних умов розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки детально висвітлено у дисертаційній роботі І. Гриненка [2].

Організаційно-економічні умови моніторингу та стимулювання розвитку творчого потенціалу викладачів ВНЗ обґрунтовано та розроблено у науковій праці О. Скібіцької [6]. Роль інноваційних форм та методів навчання у підготовці нової генерації фахівців висвітлювали В. Лозова, Л. Штефан, С. Золотухіна, Л. Кайдалова та ін.

Проведений аналіз наукових наробок свідчить, що сьогодні недостатньо висвітлена роль інноваційних форм навчання, зокрема навчального тренінгу, у розвитку творчого потенціалу особистості викладача.

Мета статті полягає у висвітленні досвіду використання тренінгових форм навчання серед магістрантів спеціальності «Педагогіка вищої школи» як однієї з важливих умов для розвитку психолого-педагогічної компетентності, формування умінь творчого підходу до реалізації широкого спектру навчальних завдань у майбутній професійній діяльності у контексті підвищення якості освітнього процесу у вищій школі.

Методи дослідження – теоретичні: аналіз наукової літератури для визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; зіставлення, систематизація, класифікація теоретичних та експериментальних даних; логічне узагальнення й прогнозування при формулюванні висновків; емпіричні:

анкетування, опитування (бесіда), педагогічне спостереження; педагогічний експеримент; математичні: кількісний аналіз з подальшою інтерпретацією і змістовим узагальненням.

Виклад основного матеріалу. Акт творчості є достатньо складним явищем, але має однакову психологічну природу для будь якої людини і полягає у створенні чогось якісно нового, що характеризується неповторністю, унікальністю, оригінальністю. Творчий, нестандартний, новий погляд на речі допомагає вирішувати складні професійні завдання з найменшими витратами часу та вивільненням позитивної психічної енергії. Тому, творчий підхід у професійній сфері виступає одним з головних чинників її ефективності.

У практиці викладача вищого навчального закладу творчість реалізується в усіх видах його діяльності: в умінні організувати навчання, доцільно побудувати діалогічну взаємодію, підібрати та викласти навчальний матеріал, здійснити виховний вплив на студентів, прийняти участь у науково-дослідній діяльності та ін.

Таким чином, результатом педагогічної творчості є як створення навчальних програм, посібників, методичних рекомендацій, поєднання та використання різноманітних технологій та методів навчання, написання наукових статей, створення авторських методик викладання, так і формування високого рівню професіоналізму та особистісний розвиток студентів.

Як зазначає С. Сисоєва особливістю педагогічної творчості є реалізація викладачем своїх особистісних і професійних творчих потенцій засобом творення особистості дитини, а розвиток його творчого потенціалу зумовлений розвитком творчого потенціалу вихованця [5]. На думку вченої Т. Лутаєвої, творчий потенціал викладача – це сукупність якостей особистості, що визначають можливості та межі її участі у педагогічній діяльності [4]. Погоджуючись з твердженням, під творчим потенціалом педагога ми розуміємо сукупність психічних процесів і властивостей особистості що реалізуються у процесі педагогічної творчості [9].

Оцінити творчу знахідку педагога можна тільки співставляючи її з нормативом, виявляючи їх зв'язки та різницю. У більшості випадків результати творчого прояву педагогічної діяльності оцінюються успішністю тих, кого навчають. У проведеному нами дослідженні акцент було зроблено на усвідомлення психічного самопочуття, виявлення та усвідомлення

особистісних якостей, що сприяють розкриттю творчого потенціалу і рефлексію власних успіхів того, хто навчає. Кожний творчий викладач є індивідуальністю та спирається на сильний бік власного досвіду. Важливим є виявлення сильних сторін індивідуальності кожного викладача з конструювання оптимального варіанту педагогічної діяльності. На нашу думку, оптимальним та «робочим» методом вирішення зазначеної проблеми ефективно навчатися та викладати із задоволенням є використання тренінгу як інтерактивного методу навчання.

Тренінгове навчання має безліч переваг перед іншими, особливо традиційними формами. Науковий пошук свідчить, що тренінгове навчання повною мірою будується на психологічних закономірностях освітнього процесу і враховує психоемоційне самопочуття, яке може слугувати індикатором успішності засвоєння інформації, вирішує проблеми взаємодії у професійній комунікації, посилює мотивацію, розвиває навички необхідні для виконання особистісних, професійних завдань, сприяє активному засвоєнню навчального матеріалу. Активна та ігрова форма проведення тренінгу, на думку німецького психолога К. Фоппеля, надає можливість використовувати психічну енергію у запланованих навчальних процесах [8]. На тренінгу кожен учасник має можливість активно та системно засвоїти вже відпрацьовані на практиці знання уміння та навички які дозволяють ефективно та у короткі строки вирішувати професійні завдання.

У проведених навчальних тренінгах приймали участь магістранти спеціальності «Педагогіка вищої школи» які вже працюють викладачами ВНЗ III-IV рівня акредитації і відповідно мають різний педагогічний досвід. Їх кількість склала 30 осіб. Учасники були поділені на дві групи, тому, що максимальна кількість для ефективного проведення тренінгів складає 15 осіб.

Мета тренінгу полягала в усвідомлення творчості у собі і розвитку власного творчого потенціалу. Завдання тренінгу були визначені такі: усвідомлення своїх особистісних особливостей і творчих можливостей; подолання бар'єрів для прояву і розвитку творчого потенціалу; усвідомлення характеристик творчого середовища; формування навичок та вмінь управління творчим процесом.

Беручи до уваги особливий контингент учасників, ми спиралися на принципи навчання дорослих людей, які вимагають врахування досвіду та

нагальних потреб тих, хто навчається. Таким чином програма тренінгу була побудована на підставі трьохступеневої моделі навчання, де послідовно створювалися три ситуації.

Перша ситуація «розслаблення уваги» допомагала магістрантам подолати загрозу «неуспіху», зацікавити діяльністю, що пропонувалася на тренінгу, налаштуватися на щирість та відкрите спілкування з іншими учасниками. Робота тренера-викладача на першій стадії сприяє створенню атмосфери яка налаштовує до творчого самовиразу учасників тренінгу, щоб їх подальші дії та поведінка були вільними, позбавленими напруги. Для цього були підібрані спеціальні вправи, діагностичні методики та розминки які підвищували упевненість у собі (вправа «Алітерація імені», «Процедура творчого визначення слова» пов'язана з асоціаціями до виразу «педагогічна творчість»).

Друга ситуація – «занурення у комплексний досвід», дала змогу магістрантам використовувати власні знання, уміння, навички та досвід для засвоєння нового. На цьому етапі завдання тренера-викладача полягало у допомозі поєднати різні точки зору, запропонувати такі вправи та завдання, де аналізуючи власну діяльність, учасники навчання самостійно доходили правильних висновків та обирали оптимальні рішення.

Друга ситуація забезпечила гармонійний перехід до третьої, так званого «активного оцінювання». У цій ситуації відбувалося активне оцінювання індивідуального і групового досвіду, через призму отриманих знань та переживань під час тренінгу. Такий аналіз проводився за допомогою кейс-методу – методу тренінгу, який має на меті розтин стереотипів, порівняння результатів з правильними рішеннями.

Важливо зауважити, що значущою особливістю тренінгу є його системність і концептуальність а також цілепокладання. Слід мати на увазі, що кожна вправа або розминка повинна підпорядковуватися загальній меті тренінгу, що, у свою чергу, забезпечило заплановану послідовність засвоєння та відпрацювання заявлених знань і умінь. Рефлексія учасників після завершення кожної вправи слугувала своєрідним «містком» до наступної. Така конструкція заняття демонструвала необхідність логічного структурування теми яка подається для опрацювання та засвоєння. Цінним є те, що такі «містки» магістранти бачили і формулювали самі.

У програму тренінгу були включені вправи на розвиток умінь нестандартного погляду на ситуації або оточуюче середовище. Зазвичай педагогічний та життєвий досвід учасників тренінгу забезпечує варіанти професійних ситуацій (мається на увазі процес викладання дисципліни або конкретної теми) з якими викладач не впорався, або отримав негативний досвід вирішення чи розв'язання якоїсь проблеми. Метою проведеного нами тренінгу стало зосередження уваги учасників тренінгу на етапах виконання творчих завдань, здійснення творчого пошуку у застосуванні або перетворенні методики викладання, фрагменту заняття, активізуючих прийомів навчання, організації групової взаємодії, навіть вирішення конфлікту.

У тренінговому навчанні значущим була така побудова діалогу зі слухачами, яка б забезпечила інтелектуальне співпереживання подій, що відбувається. Адже відомо, що для переосмислення найкращими є вже відомі факти, знання, події які можуть стати змістом свідомості, тобто закріпитися назавжди.

Разом з тим, на тренінгу надавалась можливість працювати не тільки з матеріалом який ґрунтується на досвіді учасників тренінгу, але й нова, додаткова інформація, що надає можливість відкриття, передбачає прояв інтелектуальної, творчої ініціативи. Тому, особливу зацікавленість слухачів викликав «Метод шести капелюхів» запропонований Едвардом де Боно для розвитку творчого мислення [1]. Учасникам тренінгу для опрацювання даного методу було запропоновано конкретну проблему, що є актуальною для будь якого викладача «Як підвищити пізнавальну активність учнів (студентів)?». Обговорення, як засіб представлення висунутої проблеми, викривав можливість помилятися та виправляти власні помилки, відпрацьовувати уміння знаходити компроміси, дозволяв сумніватися у своїх рішеннях та повернутися до початку. Для виконання такої непрості задачі магістрантам також було запропоновано виконання вправи «Формулювання». Метою виконання цієї вправи було набуття вмінь формулювати та знаходити альтернативні (творчі) шляхи її вирішення. Помиляючись та виправляючи помилки, учасник тренінгу напрацьовує свою власну стратегію вирішення та формував власне ставлення до події, проблеми яку він вивчає.

Розбір проблеми дозволив викрити всі недоліки та позитивні надбання педагогів, обмінятися досвідом через власні переживання. У тренінговій

діяльності самооцінка магістрантів здійснювалася наприкінці виконання кожної вправи, коли кожен мав можливість проаналізувати та оцінити процес власної діяльності та засобам досягнення результату. Наголошувалося, що ці методи-вправи можна використовувати на будь яких навчальних заняттях як індивідуально так і у групі для аналізу і вирішення проблемних завдань, проведення дискусій, у мозковому штурмі та ін. Слід зауважити, що використання методу шести капелюхів створює значне психоемоційне навантаження і тому, його слід включати в основну частину тренінгу та по завершенню цієї вправи обов'язково застосувати релаксаційні та розвантажувальні розминки.

Показниками ефективності проведеної тренінгової роботи ми визначили ступінь задоволеності та активність її учасників. З метою оцінки ефективності та забезпечення зворотного зв'язку магістрантами були заповнені карти відгуків про тренінг які містили: 5 пунктів оцінювання за 5-ти бальною шкалою своїх враження стосовно тренінгу, три відкритих питання, змога висловити свої рекомендації та пропозиції.

Результати опитування показали, що значне враження від проведеного заняття отримали 70% слухачів 5 балів, 26.% - 4 бали, 3,4% - 3 бали. Повністю задоволені своєю поведінкою 23,4% - 5балів, 60% - 4 бали, 16,7% - 3 бали. Почували себе схвильовано 3,4% - 5 балів, 23,33% - 4 бали, 23,33% -3 бали, 23,33% -2 бали, 26,7% -1 бал. Отримали для себе багато корисного з тренінгу 73,34% - 5 балів, 13,34% - 4 бали, 13,32% -3 бали. На думку слухача активно приймали участь у роботі 36,67% - 5 балів, 40% - 4 бали, 13,34% - 3 бали, 9,99% - 2 бали.

Для наочного представлення результати відображені на рисунку 1.

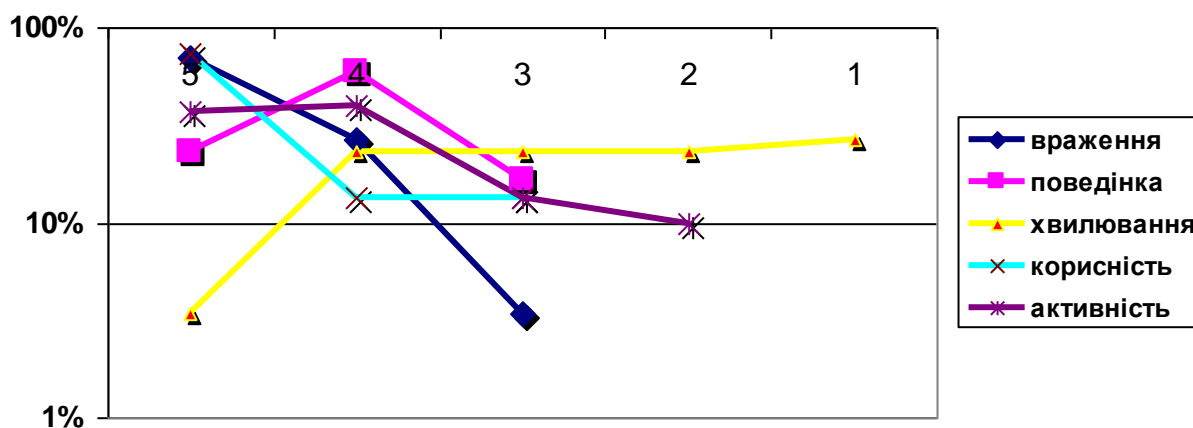

Рис. 1. Результати опитування учасників тренінгу

Аналізуючи отримані результати, можна стверджувати, що навчання методом тренінгу здійснює значний вплив на пізнавальну активність студентів, задовольняє потребу у цікавості, нікого не залишає байдужим. Відносно таких показників як задоволеність своєю поведінкою на тренінгу та ступеню схвильованості, можна припустити, що занепокоєність пов'язана з власною активністю та схваленням або несхваленням діяльністю особистості групою, залежністю між рольовою поведінкою та станом кожного учасника під час взаємодії. Якщо людина перебуває у групі де існують зв'язки професійного характеру, дружні та щирі відносини, вона почувається відносно спокійно. Такі висновки ґрунтуються на твердженні відомого психолога К. Левіна, який наголошував, що більшість сталих змін в установках та поведінці особистості відбувається в груповому, а не в індивідуальному контексті. На думку фахівця, навчання у групі відбувається за рахунок спостереження за поведінкою один одного та одночасно усвідомлюють зміни, що відбуваються у групі та у власній поведінці.

Вивчення таких показників надає можливість тренеру отримати відомості про психологічні особливості учасників тренінгу, скоректувати програму навчання.

Обробка та аналіз відгуків про проведений тренінг засвідчили, що значний відсоток (73,3%) магістрантів вважають отримані знання та уміння корисними для подальшого їх практичного застосування у навчальному процесі.

Показник активності є також достатньо високим. 76,67% магістрантів оцінили власну активність на 4 та 5 балів. Як вже наголошувалося, він пов'язаний з власною самооцінкою та оцінкою групи внеску кожного студента у групову діяльність.

За результатами опитування найкориснішим для учасників тренінгу стало: вміння формулювати проблему, обирати вектор її вирішення, нові та незвичні способи роботи з інформацією, використання асоціацій, співзвучність внутрішньої потреби з реальним навчанням, набуття вмінь розширювати границі мислення, подання інформації для засвоєння у нестандартній формі, вдосконалення власної творчості, згуртованість групи, відкриття мислення, невимушена та комфортна обстановка, практичні рекомендації, можливість щиро висловлювати свої думки, спілкування з колегами-професіоналами,

досвід інших учасників, впевненість у можливості покращити власну педагогічну діяльність, знайомство з власним «Я» та ін.

Для оцінювання ефективності тренінгового навчання виявлення динаміки забування через 1 місяць було проведене повторне опитування учасників. Їм пропонувалося пригадати та описати яку інформацію вони отримали на тренінгу, відповісти на питання, чи застосовують вони здобуті знання та уміння у своїй професійній діяльності та оцінити тренінг за 5-ти бальною шкалою. Результатом такого контрольного опитування стали такі відгуки: магістранти-викладачі приділяють особливу увагу структуруванню інформації, що викладається, привноситься обов'язкова емоційна складова, збільшено обсяг проблемних завдань, розширився діапазон точок зору на проблеми і навчальні завдання, використовуються нові методи до запам'ятовування та обробки інформації, що пропонується учням (студентам). Загальний бал оцінки тренінгового заняття склав 4,2.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. На підставі викладеного матеріалу доходимо висновків, що побудова заняття у формі тренінгу надає можливість досягти більшого ефекту засвоєння матеріалу який подається. Використання тренінгу для розвитку творчості викладача вищої школи забезпечує розуміння власних бар'єрів, що перешкоджають творчому пошуку, допомагають розумінню та вирішенню професійних проблем, сприяють розкриттю особистісного творчого потенціалу. Підсилює ефективність навчання урахування закономірностей протікання соціодинамічних процесів та індивідуально-психологічних особливостей учасників тренінгу. Перспективу дослідження ми вбачаємо у подальшому збільшенні обсягу тренінгового навчання для формування та розвитку творчого потенціалу майбутніх викладачів ВНЗ та обов'язковому вивченні динаміки ефективності такої форми навчання для магістрантів які не мають педагогічного досвіду.

Література

1. Едвард де Боно. Six Thinking Hats (1985).
2. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки [Текст] : дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.04 / І. В. Гриненко; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 192 арк.

3. Коновець С. В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва : монографія / С. В. Коновець; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – Рівне : Волин. обереги, 2009. – 384 с.

4. Лутаєва Т. В. Формування творчого потенціалу науковців Харківського університету – фундаторів медичної та фармацевтичної освіти в Україні / Т. В. Лутаєва // Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди / за заг. ред. член.-кор. НАПН України А. В. Троцько. – Х. : ХНПУ, 2013. – Вип. 34. – С. 59–70

5. Сисоєва С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К., 1998. – С. 365.

6. Скібіцька О. В. Стимулювання розвитку творчого потенціалу працівників вищої школи : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01 / О. В. Скібіцька; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. – К., 2004. – 19 с.

7. Сухомлинська О. Концептуальні засади формування духовності на основі християнських моральних цінностей / О. Сухомлинська // Шляхи освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-18.

8. Фопель К. Сплоченность и толерантность в группе. Психологические игры и упражнения. Пер. с нем. – М.: Генезис, 2002. – 336 с.

9. Шварп Н. В. Формування педагогічної творчості майбутніх викладачів / Н. В. Шварп, Л. Г. Кайдалова // Проблеми освіти : науковий збірник. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2014. – № 79.

10. Устинова Н. В. Розвиток творчого потенціалу вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. В. Устинова; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – К., 2006. – 21 с.